

Slawistyka z widokiem na morze, red. J. Dziuba,
R. Wyżkiewicz-Maksimow, Gdańsk 2020,
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego,
ss. 277.

Монографија више аутора под насловом *Слависти́ка с њо̑ледом на море* (*Slawistyka z widokiem na morze*) у научној обради Јоланте Дзјубе (Jolante Dziube) и Регине Вишкјевфич-Максимов (Regine Wyżkiewicz-Maksimow) објављена је у издавачкој серији Дискурси савремене славистике.¹ Зборник интердисциплинарних чланака тематски повезаних с морем и посвећених двадесет година постојања Катедре за славистику (Katedra slawistyki) на Универзитету у Гдањску, награђен је трећом наградом у категорији „научна књига 2020. године” на конкурсy Издавачког предузећа Гдањског универзитета (Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego).

Књига у част Катедре за славистику надовезује се на године њених научних, дидактичких и организационих достигнућа. Пре двадесет година Катедра за славистику покренула је два нова смера студија на Филолошком факултету Гдањског Универзитета: славистику са главним српским и хрватским језиком, а након неколико година пројект балканолошких културно-лингвистичких студија, што је у Померанији први домен ове врсте универзитетског истраживања и специјализације. У првим годинама славистике прилив кандидата заинтересованих за српски језик вишеструко је премашио број места која су обезбеђена, а студенти су у току студија предузимали различите активности у упознавању Србије и њене културе у Научном кругу П. П. Његоша: били су суорганизатори више међународних научних конференција, учествовали на многим домаћим и међународним научним скуповима (укључујући конференцију младих слависта Састанак слависта у Вукове дане) и похађали курсеве српског језика и културе у летњим школама у Србији, а с временом посећивали земљу у групним и индивидуалним туристичким и образовним рутама по Србији. Наши студенти постали су амбасадори славистике на Универзитету у Гдањску организујући прославу славе као празника наше

¹ У издавачком предузећу Гдањског Универзитета покренута је 2016. године нова издавачка серија као научни форум славистичке дебате на којем се представљају интерпретације водећих питања из подручја историјских, социокултурних и политичких дискурса. Досад су објављене следеће књиге: *Slowianie w podróży*, св. 1. *Język i kultura*, уред. R. Wyżkiewicz-Maksimow, J. Dziuba, Gdańsk 2016 те *Slowianie w podróży*, св. 2. *Literatura*, уред. M. Guštin, N. Wyszogrodzka-Liberadzka, Gdańsk 2016.

катедре, уводећи славистичке фестивале, „Балканску недељу”, југожурке и славожурке и повремене догађаје на отвореном у Гдањску: књижевне вечери са ауторима, преводиоцима, путницима, као и филмске, музичке и кулинарске емисије. Нова димензија интересовања за славистику и балканологију у промоцији наших студената везана је за састанке тзв. „Балканског округлог стола”, дискусионе састанке под слоганом „Камера на Балкану” и конференције докторског научног друштва „Креативно Славенство”.

Монографија са морском тематиком симболички изражава свест о локацији Гдањског универзитетског славистичког одељења на мапи полске славистике – на његовом северу, на Балтичком мору. Поморски профил у анализама слависта из Гдањска очитује се у истраживању питања култура, књижевности и језика региона Средоземља, Јадрана и Балтика. На овај начин су словенска приморска подручја – Кашубија и Далмација поново стекла ширу пажњу у научно-културном дискурсу нашег доба и показала своје нове, занимљиво описане и непознате одразе. Зборник садржи научна разматрања о словенским поморским дискурсима културе обликованим у прошлости и – посебно – на прелазу из XX у XI век. Постављамо питање оправдано у данашњој епистемолошкој перспективи – шта ће тачније одразити нашу тренутну „течну” стварност² ако не и хуманистички одраз мора које непрестано мењајући свој облик и прелазећи своје границе, метафорички обележава дух времена. Зато наглашавамо суштину мора схваћену као *materia prima*, елемент који обликује свет и људску представу о универзуму, који има (у њему) стваралачку моћ и статус светског поретка.³ На крају крајева, море је устаљени културни симбол, а не само стилски украс. У дуговечној обичајној традицији свих људских цивилизација, море игра важну улогу у симболичком говору,⁴ има функцију информисања и комуникације, а морска вода је била рута за слање порука⁵. У разним наративима о култури, у митолошким, фолклорним или верским порукама, како у космогонијским тако и у теогонијским митовима у којима се покушава објаснити постанак и облик људског универзума, постоји занимљива културна аналогија у топогенетским нитима у којима копно излази „из пространства мора”,⁶ а људске цивилизације успевају „иза мора”. Важно

² Z. Bauman, *Płynne życie*, прев. Т. Kunz, Kraków 2007; idem, *Kultura w płynnej nowoczesności*, Warszawa 2011.

³ P. Kowalski, *Leksykon-znaki świata: omen, przesąd, znaczenie*, Warszawa 1998.

⁴ E. Nowicka, *Świat człowieka-świat kultury: systematyczny wykład problemów antropologii kulturowej*, Warszawa 2000.

⁵ Kowalski, *Has. гело*.

⁶ Вид. и.о. Е. Mieletyński, *Poetyka mitu*, прев. J. Dancygier, Warszawa 1981; A. Cotterell, *Słownik mitów świata*, кол. прев., Łódź 1993; J. Campbell, *Potęga mitu*, прев. I. Kania, Kraków 1994; J. Bartmiński, *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, св.1. *Kosmos*, Lublin 1999.

искуство у комуникацији многих култура је и приповетка покренута митом о „дошљацима из прекоморских земаља”.⁷ У симболици мора човек не обавља само функцију информације, већ и самостварање како наводи Хенрик Самсонович (Henryk Samsonowicz) „у митовима и причама не треба тражити садржај који они доносе, већ знање о творцима и примаоцима поруке”.⁸ Тако је у људском менталном свету море мера величине елемента, оно је и мера величине човека – у његовој авантури на мору, у суочавању са морем и сопственим ограничењима. Да море може бити прави пут за описивање света на посебан начин уверавају књижевна дела у којима је проговорила „филологија мора”. Поморски тренд у књижевности није постао само конвенција, већ „манифестација и компонента разнолике културе прошлих векова”.⁹ Управо тако смисао људског живота представља библијска традиција и античка поезија Лукреција и посебно Хорација, као и рефлексивна мисао у делима Сенеке и Цицерона (*Cum veniret a maris*, Рер. 6, 21). Такав онтолошки став понавља се и у раду словенских аутора различитих историјских епоха.

Да нагласимо симболичку димензију наших разматрања, усвојили смо патронат наутике и њене културно-семантичке конотације, забележене у старој и настављене у савременој европској иконографији. Занимљиво је да амблеме пловидбе и воде карактерише изразита сличност у сликању, што има своју аналогију у фолклору, где је симболика мора блиско повезана са симболиком воде.¹⁰ У иконологији италијанског ренесансног ерудита Цесаре Рипа, алегорија „пловидбе” представља се у следећој персонификацији: „Жена у љупкој пози, која држи једру, са опремом која виси са кормила брода, пажљиво гледа у луну која лети високо. Далеко на мору види се како се брод ломи под пуним једрима”.¹¹ И по аналогији, „вода” смештена међу елементе природних сила има облик жене „са рибом на глави, веома великом; у рукама држи брод без једра, али са јарболом, пленом и опремом. На њену одећу треба повући морске таласе”.¹² Наиме, машта људи у доба ренесансе симболично је изражена двосмисленом природом морског елемента, што се види у основном концептуалном контрасту у слици брода, у чијој алегоричности опажамо когнитивно значење – радњу, кретање (динамика) или тишину, стагнацију (когнитивна пасивност), појачано алегоријским атрибутима: таласима, конопцем, једром, кормилом, јарболом, јармом. Море је дакле

⁷ Bartmiński, *Нав. гело*, Kowalski, *Нав. гело*.

⁸ H. Samsonowicz, *О „historii prawdziwej”*. *Mity, legendy i podania jako źródło historyczne*, Gdańsk 1997, 20.

⁹ E. Kotarski, *Sarmaci i morze. Marynistyczne początki w literaturze polskiej XVI–XVII wieku*, Gdańsk 1995.

¹⁰ Bartmiński, 1999, 396.

¹¹ C. Ripa, *Ikonologia*, прев. I. Kania, Kraków 1998, 436.

¹² C. Ripa, *Ikonologia*, прев. I. Kania, Kraków 1998, 221.

домен људске комуникације – путовања и трговине, али оно је и простор сукоба, борбе и доминације. Сличну симболику налазимо и у иконолозији становника приморских словенских територија. Народи оба „краја” словенске територије укључили су море и његове ознаке у своје амблеме, а у називима Балтичког и Јадранског мора укључивали су локалне изразе.¹³ Становници Кашубије и Далмације везали су своју судбину са бродарством, градили бродове, те су користили симболе мора да изразе своје погранично постојање. Поморске слике су се такође посебно изразиле у легендарним традицијама приморских земаља и приморских метропола – Гдањска, Дубровника, Задра, Сплита, Трогира и Котора. Балтичко подручје познато је по причама везаним за море,¹⁴ а Јадранско море по легендама.¹⁵

У концепту научне „пловидбе по морима” – Балтику, Јадрану и Медитерану, позивамо се на дела старих историјских епоха. Књижевне праксе већ су у антици одговарале наутичкој метафорици, Ернст Роберт Куртиус писао је да се у њима изражава стваралачка енергија – стварање и тумачење.¹⁶ Вековима када књижевност постаје слика стварног света, или много уочљивије – његово преображење, када представља природу као „идеалан пејзаж”, окреће се и морским пејзажима. У делима античких аутора море се понекад сматра за *locus amoenus* (обала мора, острво, морска пећина), али се чешће јавља на плану афеката и усклађује са осећањима протагонисте. Ретко је то аркадија или боље речено „бајна земља”, само ако означава мир и тишину изазива асоцијације на идеал. Људе културе привлачи и симболика мора као „хармоније супротности” и – на посебан начин – слика мора као „елемента супротног људској природи”.¹⁷ Таква променљива суштина мора била је изражена у античкој афористици о Средоземном мору. Ту правилност у симболичком обележавању есенције (димензије) мора преузеле су на онтолошком и поетолошком плану наредне историјске епохе, а наслеђујемо је и у савременој когнитивној оријентацији. Још увек користимо средњовековну „књигу природе” као „књигу света”,¹⁸ у којој се мору даје примат моћи у људском свету, али са двосмисленом симболиком.

У овој монографији поморска питања укључују и тематску и метафоричку димензију. Крстаримо по мору, пловимо са струјом и против струје блиских и удаљених мора, истражујемо животну филозофију ста-

¹³ Упор. В. Ziemer, *O pochodzeniu nazw mórz i oceanów*, https://www.woda.edu.pl/artykuly/o_nazwach_morz_i_oceanow/

¹⁴ J. Samp, *Z woli morza – Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987.

¹⁵ Т. Đurić, *Legende puka hrvatskoga*, Zagreb 2007.

¹⁶ E. R. Curtius, *Literatura europejska i lacińskie średniowiecze*, прев. А. Borowski, Kraków 2005.

¹⁷ Kotarski, *Нав. гело*.

¹⁸ W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1985.

новника приморских земаља и описујемо прекоморске обичаје, стилове и делиције. Карта наше научне пловидбе повезује Север и Југ словенских мора, земаља и предела. Стога она није само одраз географске топографије Балтичког и Јадранског мора, Кашубије, Венеције и Далмације, већ и реконструкција легендарних наратива: о рибару и риби, светлима светионика и успешној пловидби под заштитом богова мора, а у панорамском плану – такође и митологију мора.

Књига је подељена у два дела – први је под насловом *У дубинама уобразиље. Књижевнокултурне концептуализације морске теме (W głębiach wyobraźni. Kulturowo-literackie konceptualizacje tematyki marynistycznej)*, а други *У мору речи. Језичке концептуализације мора (W morzu słów. Językowe konceptualizacje morza)*. Чланци су у њој распоређени према одабраним кодовима културе и односе се на описивање мора као специфичног „музеја маште”, како се оно представља људском уму од најранијих времена. Зато се разматрања на тему мора узимају из перспективе жанрова, а жанровски кодови: путопис, легенда, бајка, химна и микрожанрови фолклора уносе у филолошко тумачење филозофске метафоре и социолошке тропе.

Књижевна разматрања повезана са јадранским и медитеранским кругом смештена су у метафорички план текста, а морски приказ позадина је за представљање основних људских ситуација и моралних сукоба. У својим књижевнокултурним анализама аутори развијају неке теме и закључке гдањских истраживача поморских мотива.¹⁹ Расправе Дејана Ајдачића *Венецијанска гондола у словенској прози* и Јоланте Дјубе *Представа Далмације у постмодерној драми региона (Imaginaria Dalmacji w postmodernistycznej dramaturgii regionu)* у којима се на примерима словенских књижевних текстова истражују многе локалне културне специфичности Венеције и Далмације, уписују се у контекст културне компаратистике те геопоетике. Дејан Ајдачић представља анализу венецијанске гондоле као књижевног симбола у простору града и наглашава његове афективне, културне и интермедијалне конотације. Далматинске легенде у анализи Јоланте Дјубе представљају се текстовима постмодернистичких хрватских и црногорских драмских дела у којима се примењују постмодернистичка стилско-језична средства (колажирање, гротескна, првокративна слика збиље), односе се на дебату о културном идентитету далматинског региона. Како се види у чланку Маше Гуштин поморски наративи отварају разне контексте *женских студија*, ауторка представља ситуацију словеначких жена-мигранткиња (тзв. александринки) које су путовале „за море” у Египат да траже сезонски посао *Словенке у Египту. Феномен александрина и њихово место у словеначком научном*

¹⁹ T. Linkner, *Z Mare Tenebrarum na słoneczny Hel. W kręgu myśli bałtycko-pomorskiej Tadeusza Micińskiego*, Gdańsk 1987; J. Samp, *нав. гело*; E. Kotarski, *нав. гело*.

истраживању (*Słowenki w Egipcie. Fenomen aleksandrynek i ich miejsce w słoweńskich badaniach naukowych*). Наратив познате бајке *О рибару и риби* представља се у компаративној перспективи у разматрању Аните Гостомске *Morze w baśni Iwany Brlić-Mazuranić „Ribar Palunko i jegova žena”* (*Море у бајци Иване Брлић-Мажуранић „Рибар Палунко и њејова жена”*), док се у чланку Наталије Вишегодске-Либерадске (Natalije Wyszogrodzke-Liberadzke) показује књижевна слика Јадранског мора као крајолика деградираног неразумним људским делањем „*Inni ludzie na morzu*”. *О ostatniej powieści Antuna Šoljana („Друји људи на мору”*. *О њоследњем роману Анџуна Шољана*).

Лингвистички чланци надовезују се на прагматичне, лексикографске и историјскојезичке контексте и третирају морску метафору као језички обликовану слику света сачувану у научном искуству. Море се описује у општим и регионалним словенским језицима, у дијалектима и наречјима као извор богатства конвенционалних и уметничких метафора, фразеолошких односа, тема пословица, легенди и бајки те народне прогностичке књижевности. Како показују упоредне студије спроведене из дијахроничке перспективе, у сваком језику постоји универзални логичко-семиотички модел у коме је море и морски пејзаж важан елемент. Дискурс лингвиста усредсређен на етимолошка, етнолингвистичка, стилска и лексичка питања у кругу пољског и кашупског језика, као и у дијалектима далматинско-дубровачког краја, тематски се односи на филолошка истраживања везана за море.²⁰ Артур Брацки анализира процес неосемантизације лексема „море” и „океан” у савременим метафорама *Morze, które jest i którego nie ma – między neosemantyzacją i zakresem znaczeniowym słowa* (*Море које њосџоји и којџе нема – између неосемантизације и значењској ојсеја речи*). Лексикографска истраживања на примерима двојезичних речника (пољско-кашупског и кашупско-српског) приказују се у чланку Душана Пајћерског (Duszana Paździerskog) *Dwujęzyczna leksykografia kaszubska* (*Кашупска двојезична лексикографија*). Халина Вонtrupска (Halina Wątróbska) у чланку *Morze i jego przydawki zdobnicze* (*Море и њејови украсни аџрибуџи*) у контексту аутохтоне и алохтоне теорије на тему етногенезе Словена разматра генезу лексема „море” у прасловенском језику. Историјски карактер има и чланак од Марека Влотковског (Marka Włodkowskog) у којем се на примеру химне *Ave Maris Stella* у буквару Ivana Berčića из 1860. године описује источна славенизација глаголских религиозних текстова. Регина Вишкјевич-Максимов (Regina

²⁰ H. Górniewicz, *Nazwy własne polskich statków i okrętów pełnomorskich*, „Rocznik Gdański” 1962, св. 21; В. Kreja, *Wyraz morze i jego derywaty w języku polskim i innych językach słowiańskich*, „Sprawozdania Gdańskiego Towarzystwa Naukowego” 1991, св. 15; J. Maćkiewicz, *Nienaukowy i naukowy obraz morza: na przykładzie języka polskiego i angielskiego*, Gdańsk 1991.

Wyżkiewicz-Maksimow) на примерима пољских и хрватских пословица и афоризама са поморском компонентом представља разматрања која се односе на словенске микротекстове *Obraz morza w miniaturowych formach literackich* (Слика оригинала у минијатурним књижевним формама). Дорота Жилко (Dorota Żyłko) и Анита Гостомска (Anita Gostomska) у чланку *O przekładzie jednej metafory morskiej Adama Mickiewicza* (О преводу једне морске метафоре Адама Мицкјевича) представљају прилог историји истраживања морске метафорике у поезији пољског народног барда Адама Мицкјевича *Sonety krymskie* (Кримски сонети) у преводима на руски, српски и хрватски језик.

Прослављајући двадесету годишњицу Катедре за славистику у Гдањску, слаavimo наш мали јубилеј у приморском пејзажу и, у складу са традицијом антике и Библијом,²¹ такође и ми уживамо у гозби. Јадранско море није по нама само „одредиште” пловидбе *a mari usque ad mare* (од мора до мора) започете на Балтичком мору, већ и суштина цивилизације из које потиче европски семиотичко-културни код; оснивањем свог европског центра на Медитерану, он је ширио залихе културних концепата, животних ставова и трендова. Од давнина су европска култура и њена кулинарска уметност постале одлика цивилизације и засебна врста дискурса – кухињског подсмеха (*ridicula*). Одатле у пејзаж наше научне гозбе укључујемо далматински „рибљи мени” преузет са кулинарског блага Вељка Барбиерија, у преводу Дубравка Венцла. „Морске сорте” Јадранског мора, које служе кулинарском дискурсу хрватског аутора, дају предзнак „гурманске гозбе” припремљене у медитеранским крајолицима и у саставу далматинске гастро-културе. Одабрана јела нису толико кулинарска услуга, већ пре свега позив на упознавање далматинске марикултуре. Далматински мени у анегдотском облику и разрађеној нарацији описује Далмацију као земљу телесности – гозбе и карневала. Барбиеријеве митолошке приче, састављене помоћу кулинарског интертекста, засноване су на траговима европске кухиње које писац уграђује у кулинарску „легенду Далмације”. Метафора Далмације као „медитеранске кухиње” и симболика образовања тумачена као путовање у морске дубине „укусан” је додатак монографији о морским наративима и пример једног од најважнијих тропа регионалне потрошачке цивилизације.²² Такође завршни чланак, описујући славу на Катедри за славистику као њену „гозбу”, подвлачи јубиларни карактер. У току двадесет година слава на Катедри била је не само циклични догодишњи догађај, већ и бележење

²¹ Curtius, *Hav. гело*.

²² Вид. К. Pieniążek-Marković, *Spożywać cywilizację. Gastronomiczne kartografowanie kulturowego terytorium Chorwacji*, (y:) *Przestrzenne kody tekstów i narracyjne kody przestrzeni*, (уред.) В. Zielinski, Poznań 2013; eadem, *Pomiędzy lokalnym a interkulturowym kodem żywności i folkloru*, (y:) *Balkański folklor jako kod interkulturowy*, Т.ІІ. (уред.) V. Petreska, J. Rękas, Skopje-Poznań 2015.

времена, део нашег календара и својеврсна „хроника догађаја”. Двадесетогодишња традиција сусрета „у дијалогу” са словенским светом у Пољској и јужнословенским земљама наш је водич кроз свет славистике, културни код кроз који се интегришемо са другим славистичким срединама у Пољској.²³

Наша „пејзажна” монографија насловљена је на слависте, културологе, социологе, историчаре и антропологе. Надамо се да на занимљив начин и у широкој перспективи истраживања, у дијахроном и синхроном кругу питања, представљамо разматрања стручњака из области јужне, западне и источне славистике. Поморска панорама у интерпретацији гдањских слависта својеврсно је „море дискурса”, у његовој садашњости и пејзажу приказујемо пулсирање савремених словенских кодова многих медија – језика, књижевности, култура. На тај начин *Славистика са погледом на море* улази у хоризонт расправе слависта о територијама словенског идентитета пошто, како ваља овом приликом нагласити – траг локалне традиције живљења у складу са духом и ритмом мора налази се и у моту Гдањског Универзитета *In mare via tua (Ваш њуји је у мору)* који управо слави 50 година постојања.

Jolanta S. Dziuba*

Uniwersytet Gdański

Wydział Filologiczny

Sławistyka

Ul. Bażyńskiego 8

80-309 Gdańsk

²³ Више на ту тему вид Ј. Dziuba, R. Wyżkiewicz-Maksimow, *Слава на Катедри за славистику у Гдањску*, „Братство. Часопис Друштва „Свети Сава” 2020, бр. XXIV.

* filjd@ug.edu.pl